

максимальною мірою враховує інтереси партнера і дійсно прагне до встановлення відносин взаємовигідного рівноправного співробітництва з ним. Ці міркування набувають особливого значення при організації між-культурного діалогу з представниками транзитивних соціумів Центральної Азії, оскільки у нас з ними існують істотні відмінності етно-мовного, культурно-історичного, ментального і релігійного характеру. І за цих умов уміння викликати атракцію до себе і належним чином скористатися нею певною мірою має розглядатися як своєрідне мистецтво.

Оволодіння цим мистецтвом вимагає від людини певних здібностей, значних інтелектуальних зусиль і цілеспрямованої навчально-пізнавальної діяльності, а також схильності до внутрішнього діалогу, вибудови і дотримання чіткої архітектури мислення і логіки дій. Зате й вірогідність позитивних результатів при належному оволодінні прийомами атракції стосовно мешканців саме цього регіону і знаннями культурних, історичних та інших особливостей відповідного соціуму істотно підвищується. Тому для тих, кому доводиться організовувати співпрацю з іншими країнами, знання культурних особливостей цих країн стає не тільки традиційним елементом професійної компетенції, а й важливим засобом ефективного виконання всієї сукупності функцій, які складають зміст і сутність його професійної діяльності.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє дійти таких **висновків**. По-перше, здатність забезпечити плідний міжкультурний діалог являє собою надзвичайно складне багатоаспектне психічне утворення, природа якого має досліджуватись не тільки з філософської, так і з соціально-психологічної, культурологічної та педагогічної позицій. По-друге, педагогічний аспект набуває важливого значення з точки зору раціонального вибору і обґрунтування змісту і технологій професійної підготовки не тільки майбутніх дипломатів, але й інших фахівців, діяльність яких може бути пов'язана з практикою виконання функцій у зовнішньоекономічній сфері. По-третє, система освіти повинна забезпечувати високий рівень як фахової компетенції спеціаліста, так і його загальної та професійної культури, належний розвиток соціально і професійно значущих особистісних якостей. Однак без формування чітких світоглядних позицій, філософської культури мислення і навичок дискурсу можливість успішного розв'язання цих завдань виглядає досить сумнівною.

Подальші розвідки мають виходити з того, що крім суто професійного аспекту, феномен культури дискурсу залежить і від такого психологічного чинника, як прагнення людини до суспільного визнання значущості своєї діяльності та своєї особистості. Цей особистісно-соціальний аспект професійної культури, здатності до діалогу відкриває її аксіологічну грань як одне із джерел прагнення людини до постійного професійного і особистісного удосконалення. Більш того, вона дозволяє глибше розкрити перед людиною

всю систему складних суспільних зв'язків і демонструє багатоаспектність проблеми свого визнання іншими й задоволення від цього визнання, яке дозволяє плідно використовувати ефективний інструментарій атракції в складних переговорних ситуаціях з метою досягнення національних інтересів України.

Виявляється, що належне сприйняття і визнання вашої особистості партнером по спілкуванню потребує від вас не тільки високої професійної компетенції, а й чітких морально-етичних принципів і переконань, знання і дотримання норм ділового етикету й відповідного характеру встановлення ділових стосунків, і належного рівня загальної культури, яка також розширює горизонти бачення людини і в такому сенсі виступає однією з фундаментальних основ подальшого розвитку вашої професійної культури.

Література

1. Брюховецький В. Освіта – не тільки передача певної суми знань // Дзеркало тижня. – № 43. – 11.11.2006. – С. 13.
2. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс: Сб.: Пер. с исп. – М.: ООО „Издательство АСТ”, 2002. – 509 с.
3. Кремень В. Будущее – за активно мыслящими личностями, которые сумеют вмонтироваться в системы искусственного интеллекта // Зеркало недели. – № 24. – 23.06.2007. – С. 14.
4. Андрущенко В.П., Губерський Л.В., Михальченко М.І. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз. – К.: Знання України, 2002. – 580 с.
5. Бутенко А.П. Глобализация: сущность и современные проблемы // Социально-гуманитарные знания. – 2002. – № 3. – С. 3-18.
6. Маркузе Г. Одномерный человек. Исследование идеологии Развитого Индустриального Общества / Пер. с англ. – М., 1994.

Т.В.Цимбал

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ ДО РОСІЇ (ДОСВІД ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ)

У статті розглядається проблема української еміграції до Росії (до початку ХХ ст.) в історичному та філософському аспектах (в контексті авторської концепції буттєвісного укорінення людини). Розглянуто причини та наслідки еміграції українців як для країни-донора, так і для країни-реципієнта, визначено характер еміграційних потоків. Проведене дослідження є певним кроком в історико-філософському осягненні феномену еміграції в цілому.

Проблема еміграції в цілому та еміграції українців до Росії, зокрема, є достатньо складною, можливо, навіть суперечливою, такою, що потребує свого глибокого полідисциплінарного дослідження, особливо враховуючи активізацію міграційних процесів у сучасному світі. Звичайно, будь-яке дослідження необхідно розпочинати із вивчення історії проблеми. Проте, у даному випадку звернення до генетичного аспекту не є стереотипом, певним „ритуалом” проведення наукових досліджень, а постає у якості необхідного першого кроку осягнення суті проблеми. Остання в багатьох аспектах залишається у вітчизняній науці не розробленою. Особливо це стосується філософського аспекту зазначеної проблеми. З усього спектру феномена еміграції (правового, психологічного, етнокulturознавчого, релігійно-конфесійного, економічного, соціального та власне філософського) вітчизняною наукою досліджувалися переважно правові аспекти як умови переселення мігрантів, деякі проблеми розселення та соціально-економічного становища іммігрантів (головним чином в Америці, зокрема в Канаді).

Дослідницький діапазон зарубіжних вчених є ширшим і включає, крім соціально-економічного становища мігрантів, умови побуту, форми спілкування, організації. Останнім часом більше уваги приділяється головним проблемам міграцій: механізму адаптації та інтеграції, взаємозв'язку з материнським етноregionом, внеску переселенців в економічний і культурний розвиток країн поселення, різноплановим етнокulturним процесам в самому іммігрантському середовищі. Однак, власне філософський аспект феномену еміграції залишився без належної уваги (або й зовсім без уваги).

Враховуючи викладене, метою даної статті є з'ясування характеру еміграції українців до Росії (до початку ХХ століття) в контексті авторської концепції буттєвісного укорінення людини [Див.: 7].

Зауважимо, що „укорінення” як проблема і поняття було введено в соціально-політичний дискурс французькою мислителькою ХХ століття Сімоною Вейль (1909–1943). У ході аналізу її однойменної праці з'ясовано, що ідея „вживання” людини в „середину”, „гущину” суспільно-політичного буття впливає, по-перше, з реальної ситуації людини 30-40-х років ХХ століття, її безальтернативності та невизначеності, її душевних та фізичних мук від тотального насильства; по-друге, із метафізичної неодностайності стосовно онтологічних альтернатив буття людини, запропонованих есенційно-антропоцентричною та екзистенційно-феноменологічною парадигмами.

Укорінення людини, на думку Сімони Вейль, – це єдність „підкорення світу” та „звільнення світу” від безладу; встановлення порядку як ідеї, смислу, „найпершої потреби душі”, найближчої „до вічного призначення” „тканини соціальних стосунків, за якої ніхто не змушений порушувати одні суворі обов'язки для того, щоб виконати інші” [1, 8]. Таким чином, в понятті

„укорінення” мислителька намагається поєднати об'єктивне і суб'єктивне, загальноісторичне, соціальне та екзистенціальне, буттєвісне та позабуттєвісне в житті людини ХХ століття, звертаючись, перш за все, до з'ясування об'єктивних засад людського буття: потреб і інтересів, на яких ґрунтуються людські права і обов'язки, як різновид екзистенціальних потреб.

Укорінення є найважливішою та найменш визнаною і в теорії, і в реальності потребою людської душі, вважає С.Вейль, однією з тих, які найважче визначити [Див.: 1, 36]. Вона інтегрує, на наш погляд, всі потреби і оприявлює їх цілісно, як обов'язок людини виповнитися у спроможності бути людиною, бути „хтойністю”, особистістю, а не „щойністю”. Тому обов'язки є первинними умовами буття людини відносно прав та інших потреб, бо навіть „одинок у всесвіті людина не мала б ніяких прав, проте, мала б обов'язки” [1, 3], навіть якщо вони і не визнані іншими.

В процесі осмислення поняття „укорінення” С.Вейль аналізує форми знекорінення людського буття та обґрунтовує шляхи його подолання. По-перше, як вважає С.Вейль, глобальне знекорінення відбувається під час загарбницьких війн. У цьому разі „позбавлення коріння стає майже смертельною хворобою для поневолених народів” [1, 36]. Однак, і самі завойовники, знекорінюючи інших, „підрізають власні корені”. По-друге, до позбавлення коріння може призвести економічне панування одних людей над іншими. При цьому, головною „отрутою” знекорінення є гроші та наймана праця, як соціальне становище повністю залежне від грошей. Робітник, хоч і не втрачає географічних, національних коренів, але екзистенційно, морально позбавлений коріння, бо сутність його буття складають не власна життєва мета, не духовні, особистісні сили, а здатність бути „робочим матеріалом”, „людським фактором” у розряді знекорінених „економічних аутсайдерів”. По-третє, до знекорінення людського буття залучені сучасні освіта і культура, орієнтовані переважно на прагматизм, вкрай роздроблені спеціалізацією, цілком позбавлені „відкритості” до світу, до „Іншого” [Див.: 1, 38]. Освіта стала нічим іншим як нав'язуванням штучної культури людині. Потяг до неї йде не від серця, не є наслідком духовних прагнень, а стає умовою хибного „соціального престижу”. С.Вейль впевнена, що і сучасна культура, яка не спирається на зв'язок з національними буттєвісними традиціями, втрачає підґрунтя, живлення, руйнуючи тим самим минуле і майбутнє, зчиняючи „найтяжчий злочин”. По-четверте, суспільно-політичне знекорінення – найстрашніша форма знекорінення буття людини, на думку мислительки, „полягає у своєрідному завоюванні, його здійснюють державні власті над народами, відповідальність за які вони несуть... Держава поїдає моральну субстанцію країни, годується нею, товщає від неї, доки пожива не починає вичерпуватися, і це приводить державу до голодного знемагання...” [1, 103].

Така форма знекорінення є „найнебезпечнішою хворобою людських спільнот”, тому що занурює людину „в стан інерції душі, ... або ... у діяльність, що завжди спрямована на позбавлення коренів тих, хто ще їх не втратив, чи з ким це відбулося лише частково”, – вважає С.Вейль [1, 39-40]. Мислителька переконана, що ця ситуація набуває виразу хижацького „самопоїдання” людей.

Таким чином, Сімона Вейль – одна з перших, хто піддав жорсткій критиці „теплохолодність” західно-європейського гуманізму з його ідеалами переважно зовнішнього комфорту, окресливши тим самим контури розуміння укорінення людини, але головним чином, на соціально-політичному рівні.

Концептуальне ж визначення укорінення в авторському розумінні має скоріше буттєвісно-онтологічне спрямування. Провідною ідеєю концепції буттєвісного укорінення є розуміння альтернативної знекоріненню, „буттю-з-країв” стилістики людського екзистування – усвідомлення і реалізація іманентно-онтологічної спроможності до укорінення, „живання в середину буття” (Е.Гуссерль) як смислу існування. Укорінення визначається нами як „буття-для-себе” і „культура себе”, максимальна повнота буття людини, самоактуалізація та самореалізація всіх її сутнісних сил, можливостей, здібностей, цілей та цінностей, горизонт особистісного темпорального простору для вияву екзистенціалів духовності, творчості, свободи, суверенності і відповідальності.

Коли людина позбавляється з тієї чи іншої причини можливості реалізувати себе, жити повноцінно, вона втрачає буттєвісне коріння, знекорінюється. Цей процес має глобальне (онтологічне) значення, але знекорінення може розпочинатися і з локального виміру – географічного: добровільне або примусове переселення, вигнання тощо. Всебічне знекорінення людини (в онтологічному розумінні), на нашу думку, нерідко виступає глибинною причиною еміграції та пошуку життєдайного коріння в іншому географічному, соціально-політичному та культурному просторі.

В історії людства переселення або міграції – це звичайне явище, яке простежується на різних етапах, в різноманітних конкретно-історичних умовах та має певні наслідки. Нагадаємо, що практично всі світові релігії у своїй основі містять розповіді про переселення, вигнання, мандрівки, спасіння та створення нових місць проживання. Таким чином, переміщення великої кількості людей на значні відстані має закономірний характер, суб’єктивні та об’єктивні причини та не може бути представлене як суто механічний процес географічного пересування, як дещо самодостатнє, адже міграції народів відіграли велику роль у розвитку цивілізації, у формуванні, розвитку етносів, народів та відповідних культур. Межі однієї статті не дозволяють у повній мірі подати сутність досліджень, що проводяться у даному напрямку автором, тому обмежимося проблемами історії та сутності української еміграції до Росії.

Перш за все, зауважимо, що відомі російські історики В.Ключевський, В.Пресняков та інші вважають: переселення слов’янсько-українських племен з берегів Дніпра, Буга та Дністра на територію сучасної Росії розпочинається ще у IX-X століттях. Такої ж думки дотримується Михайло Грушевський, підкреслюючи великі масштаби переселення українців у Росію у X столітті. Перші переселенці були соціально та економічно активними, шукали простір для самовияву та самореалізації, тому пізніше відіграли значну роль у формуванні нової держави [Див.: 2].

Сучасні українські історики схиляються до думки про переселення українців до Московії у часи розквіту Київської Русі та вважають, що саме у той період північні сусіди запозичили у киян мову, культуру та феодальну державність [Див.: 6]. Також є історичні свідчення про українців у Росії в XIV столітті. Наприклад, історія волинського князя Боброка, який брав участь у Куликовській битві, а пізніше переселився разом з багаточисельною родиною на землі Московського князівства [Див.: 5].

Проте, безсумнівною та суттєвою все ж визнається присутність українців на російських землях починаючи з XVI століття, коли Запорізька Січ створює підґрунтя активного співробітництва з московською верхівкою. Певною мірою таке співробітництво стимулювалось необхідністю забезпечитися від переслідувань Речі Посполитої. Багато відомих запоріжців разом зі своїми загонами знаходили притулок в Московії, а пізніше переселялися на російські землі разом зі своїми родинами. Одними з найяскравіших представників політичних емігрантів у Московії були український князь Д.Вишневецький (Байда), який у 1557 році перейшов служити до Івана Грозного, С.Наливайко та інші. На нашу думку, саме XVI століття можна вважати початком формування української діаспори на території сучасної Росії. А вже з XVII століття розпочинається активне переселення українців на російські території. Так у 1618 році в Москві разом з козацьким корпусом перебував П.Сагайдачний, після чого частина війська (приблизно 700 вояків) була за наказом царя розселена у центральних губерніях Росії.

Крім політичних емігрантів, військових, переселялись ремісники та купці. Важливу роль в активізації цих процесів відіграла Переяславська Рада, після якої з України до Росії почали запрошувати освічених людей, кваліфікованих робітників разом з родинами та господарством. Однак були випадки й примусового переселення полонених українців, серед яких – П.Дорошенко, І.Нечай, Д.Многogrішний, І.Самойлович та інші. Причиною тому була, скоріше за все, невдала спроба І.Мазепи здобути самостійність для України. Взагалі мазепинська еміграція, пов’язана з поразкою у Полтавській битві, була по суті політичною еміграцією старшини до Туреччини, Франції, Швеції та Польщі. Проте в той час посилилась і примусова еміграція східних українців до північних районів Росії для будівництва господарських та військових об’єктів.

Та все ж, на нашу думку, вірною буде характеристика української еміграції в Росію того часу як „відтік мізків”. Нагадаємо, що у XVII столітті в Україні була створена та активно працювала Острозька Академія, Києво-Могилянська колегія, яка набула статусу Академії у 1694 році, а також існувало чимало шкільних закладів, що працювали за могилянською програмою. Навпаки, у Московії до другої половини XVII століття не було навчальних закладів. Навчання полягало у формуванні елементарних навичок читання та письма. Ті, хто бажав підвищити свій освітній рівень, вдавалися до самоосвіти. Навіть цар Петро I, будучи людиною обдарованою, талановитою та наполегливою, не міг зрівнятися за рівнем базової освіти з українськими гетьманами.

Саме тому з Києва до Москви були запрошені деякі випускники та прекрасні викладачі, серед яких необхідно згадати Лазаря Барановича, Інокентія Гізеля, Єпіфанія Славінецького, Іоанна Галятовського. Ці та інші українські просвітники намагалися налагодити роботу закладів освіти, започаткувати й активізувати розвиток російської школи. Так Є.Славінецький є засновником та ректором першої московської греко-латинської школи в Чудовому монастирі. Він написав близько 150 творів як світського, так і теологічного змісту, зумівши підняти рівень освіти у Москві на якісно новий рівень. Це стало можливим завдяки втіленню у життя ідей та досвіду, набутих за роки навчання у Києві та інших європейських університетах.

Іншим вихованцем Києво-Могилянської Академії, видатним українським вченим, що приїхав до Москви у XVII столітті, став Сімеон Полоцький, в майбутньому – відомий просвітник, поет російської держави. Саме він отримав від царя Михайла Романова запрошення та навчав грамоті царських дітей – Федора, Софію, Олексія, а пізніше – і малого Петра. Крім того, С.Полоцький приймав участь у заснуванні театру при царському дворі, писав для нього комедії. Постійно працював над вдосконаленням російської мови, заснував у Спаському монастирі школу, приймав участь у створенні проекту та у становленні Слов’яно-Греко-Латинської Академії. С.Полоцького, а також Є.Славінецького, І.Галятовського, Л.Барановича мажна впевнено вважати засновниками російської поезії.

Серед діячів культури і науки Росії особливе місце займає українець, професор Києво-Могилянської Академії – С.Яворський, що є відомим педагогом, вченим, поетом, а у 1700 році був призначений „местоблюстителем” або заступником патріаршого престолу у Москві. С.Яворський приймав активну участь у реформуванні заснованої українцями Слов’яно-Греко-Латинської Академії, піднявши рівень освіти в її стінах так високо, що представники російської еліти – Шереметьєви, Ромодановські, Гордони та інші – вважали почесним навчати там своїх дітей. Пізніше до Яворського звернувся

по допомогу в розробці плану організації Російської Академії Наук відомий московський вчений Г.Лейбніц. Відомо, що всі двадцять засновників Академії були з України [Див.: 4]. Згодом С.Яворський стає митрополитом Рязанським, президентом Священного Синоду.

До речі, серед керівництва церкви у той час було чимало українців. Наприклад, у 1721 році з 11 членів Синоду 5 – українці, у 1746 році з 8 – 6, а у 1751 з 10 – 9 українців. І це не випадково, адже наприкінці XVII століття Петро I скаржився на те, що „священники у нас грамоте мало умеют...” та було б добре „их в обучение послать в Киевские школы”. Деякий час практично всі єпископські кафедри займали українці. П’ять українців були митрополитами, а трьох з них – Дмитрія Ростовського, Інокентія Іркутського та Іосафа Білгородського – канонізовано як святих.

Таким чином, з історичних джерел випливає, що переселення освічених українців в Росію на протязі XVII століття фактично підготувало підґрунтя для реформ Петра I та революційних змін російської дійсності. Крім того, важливо підкреслити, що радником царя Петра з питань науки, освіти та культури обраний віце-президент Синоду українець Феофан Прокопович, який головним своїм завданням вважав створення шкіл для простого люду. До цієї ж думки Ф.Прокопович схилив царя Петра, поставивши перед ним питання про створення мережі духовних шкіл для простого люду. У своєму домі він засновує школу для сиріт „будь-якого звання”, а потім найкращих учнів відправляв до гімназій. Буквар „Перше навчання для отроків”, що написаний Ф.Прокоповичем, був виданий дванадцять разів, а сам автор володів однією з найбагатших на ті часи бібліотекою (більш ніж три тисячі томів). Саме Феофан Прокопович є автором „Духовного регламенту”, що закріпив підпорядкування церкви цареві, та „Правди волі монаршої”, де викладена ідеологія російського самодержавства. Порівняно короткий строк перебування видатного українця у Росії (близько п’яти років) позначений великими справами, серед яких і допомога талановитій молоді. Наприклад, існує свідчення про сприяння Прокоповича Ломоносову при вступі до Києво-Могилянської Академії [Див.: 4].

На початку XVIII століття діяльність російського уряду із залучення українців до Москви активізується та за наказом Петра I, а також Синоду, починаючи з 1701 року, щорічно до Росії відправляють декількох викладачів Києво-Могилянської Академії. Так, за першу половину вісімнадцятого століття прибуло більше 100 викладачів-українців, а з 21 ректора Слов’яно-Греко-Латинської Академії 18 були українцями, випускниками Києво-Могилянської Академії. Перші наукові праці – словники, граматики слов’янської мови, історичні твори – на московських теренах були написані українськими професорами. Не всі викладачі прибували у Москву з власної волі, за запрошенням, деякого переселяли примусово. Крім того, для активізації

„інтелектуальної міграції” з України, Петро I у 1709 році наказав скоротити набір учнів у навчальні заклади України з 2000 до 160, тим самим створюючи умови для еміграції не тільки викладачів, а й талановитої молоді.

Таким чином, можемо стверджувати, що серед причин бурхливого культурного розвитку Московії XVII-XVIII століть, провідною є позитивний вплив українських просвітників. „Великоросія, – наголошував Михайло Драгоманов, – ще у XVII-XVIII ст. була в культурному розумінні набагато біднішою і культурно слабшою країною, ніж Україна по відношенню до масової культури. Залишалась вона такою і протягом усього XVIII століття, і тільки внаслідок „Петровських реформ” у Великоросії сталися суттєві науково-культурні зміни. Великоросія зробила скочок уперед, який дав їй можливість на початку XIX століття перетягнути і зацікавити як матеріально, так і духовно передові культурні й інтелектуальні сили українського народу, які, знаходячи в Москві високооплачувану роботу, займали високе наукове й державне становище і переселялись до Москви” [3, 28].

Тенденції, що описані вище, зберігаються і в подальшому. Проте у XIX столітті посилилася трудова міграція українських робітників та селян, внаслідок скасування кріпосного права та значного попиту на землю серед українських селян. Змінилися й напрямки еміграції, а саме: з другої половини XIX ст. українці переселяються вже не до центральних районів Росії, а до Сибіру, Казахстану, Далекого Сходу. Наприкінці XIX ст. у зв’язку з будівництвом Транссибірської магістралі розпочалася масова трудова еміграція українців на Далекий Схід та до азійського регіону. В той час з України виїхало близько 3 мільйонів чоловік.

Необхідно підкреслити, що українці у XVI-XVIII століттях здійснили дуже багато корисного для розвитку та процвітання Російської імперії, проте мало турбувалися про формування та плідну діяльність української діаспори як соціального інституту. Вони фактично не створили в Московії українське культурно-просвітницьке середовище, а тому, відірвані від власного „коріння”, дуже швидко почали забувати свою мову та рідну культуру, асимілюючись та сприяючи русифікації нових емігрантів. Відбувалося це внаслідок ставлення перших українців-емігрантів до Московії як до „меншої сестри” Києва. Починаючи з XIX ст. українські переселенці, усвідомивши результати політики Катерини II щодо своєї батьківщини та її культури, більше турбуються про створення власного культурного осередку та збереження національної ідентичності. Укорінення на новому ґрунті відбувається в першу чергу на соціально-політичному та економічному рівнях, проходить практично без втрати „самості”, не веде до розчинення у новому культурному середовищі.

Отже, переселення українців до Росії у XVI-XIX століттях не може бути оцінене однозначно. З одного боку, українські діячі науки та культури відіграли

вирішальну роль у створенні освітньої системи у Московії, тим самим сприяли культурному піднесенню Росії як країни-реципієнта в цілому, а з іншого – частково або повністю втрачали самобутність української культури, що могла б зберігатися та розвиватися тільки в умовах сформованої та активно діючої діаспори. Крім того, Україна як країна-донор дуже багато втратила в результаті „інтелектуальної” та трудової еміграції. Взагалі ж українська еміграція до Росії у XVI-XIX століттях переживала періоди активізації та спаду, за характером була як добровільною, так і примусовою. Більшість еміграційних потоків XVI-XVIII ст. мали характер „інтелектуальної” міграції, але була також політична і трудова міграція. Економічні причини еміграції українців виходять на перший план з середини XIX ст., коли знекорінена, позбавлена можливості працювати на своїй землі українська людина, працелюбна та наділена ментально антеїзмом, прагнула знайти поле для плідної діяльності. З того ж часу розпочинається й перша хвиля масової еміграції українців до Канади та США. Але даний аспект проблеми еміграції українців, як і еміграція до Росії у XX столітті, потребують окремого глибокого дослідження.

Важливо підкреслити, що проблема еміграції взагалі відзначається можливістю багатоаспектного вивчення, потенційним багатством смислів та варіантів вирішення, а тому відкриває необмежений шлях свого теоретичного осмислення та практичного дослідження різногалузевому науковому пошуку.

Література

1. Вейль Сімона. Укорінення. Лист до клірика. – К.: „Д.Л.”, 1998.
2. Грушевський М. Украина и украинство // Украинская жизнь. – М., 1912. – № 1.
3. Драгоманов М. К вопросу о самостоятельности украинской культуры // Украинская жизнь. – М., 1912. – № 6.
4. Енциклопедія українознавства. – К., 1999. – Т.1.
5. Историко-филологический Вестник Украинского Института. – М., 1997. – Т. 1.
6. Сергійчук В. Східна діаспора // Наука і суспільство. – К., 1997. – № 1 – 2.
7. Цимбал Т.В. Буттєвісне укорінення людини. – К.: НПУ імені М.Драгоманова, 2005.